

HOLLÁN MIKLÓS*

A visszaható hatályú büntető jogalkalmazás tilalma és az Alaptörvény

Nagy Ferenc professzorral először 1996-ban találkoztam, miután elvállalta, hogy a Lát-hatatlan Kollégium keretében tutorom legyen. Annak „ellenére” (vagy azzal együtt), hogy egy olyan hallgatóval kellett kétheti/havi rendszerességgel személyesen foglalkoznia, aki tanulmányait az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán folytatja, „pesti” lakos, ráadásul (akkor még) nem is beszélt németül.

Ezt követően szakmai kapcsolatunk nem szakadt meg: tanszékén voltam PhD hallgató, ő volt doktori értekezésem konzulense is. Ezen évek nemcsak tudományos fejlődésemet segítették elő jelentős mértékben, hanem nagyon jó szakmai és emberi kapcsolat alakult ki a „szegedi büntetőjogi iskola” képviselőivel (köztük Professzor Úr más tanítványaival és a későbbiekben tanítványainak tanítványaival).

Nagy Ferenc professzort már régóta élénken foglalkoztatták a büntetőjog garanciális kérdései, hazai szakirodalmunkban neki köszönhetjük a *nullum crimen et nulla poena sine lege* elv számos kérdését összegző alapmunkát.¹ A téma iránti érdeklődését később sem vesztette el,² sőt napjainkig megőrizte, hiszen 2015-ben megjelent cikkében az Alkotmánybíróság e kérdéskörrel kapcsolatos újabb határozataira reflektál.³ Erre figyelemmel kézenfekvőnek tartottam, hogy a jubilánst a büntetőjog és az Alaptörvény kapcsolatának egyik legújabb szegmensével foglalkozó tanulmánnyal köszöntsem.

I. Bevezetés

Tanulmányomban az Alkotmánybíróság azon határozatait elemzem, amelyek alkotmányjogi panasz alapján indult eljárásban vizsgálták, hogy egyes büntető bírói döntések megfelelnek-e az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdésének. Ezen belül is ezen összetett kérdéskör egyik aspektusára (a visszaható hatályú büntető jogalkalmazás tilalmá-

* tudományos főmunkatárs, MTA TK Jogtudományi Intézete

¹ NAGY FERENC: A nullum crimen / nulla poena sine lege alapelvről. Magyar Jog 1995/5, 257–270. pp.

² NAGY FERENC: Az anyagi büntetőjog és az Alkotmány. In: Tóth Károly (szerk.): Alkotmány és Jogtudomány. Tanulmányok Dr. Szabó József professzor emlékére. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 1996. 79–93. pp. (http://acta.bibl.u-szeged.hu/34758/1/juridpol_076_291-300.pdf).

³ NAGY FERENC: Kerettényállás, mulasztás és a büntetőjogi legalitás kapcsolatáról. Magyar Jog 2015/11, 613–619. pp.

ra) koncentráltam, a tágabb értelemben vett büntetőjog részterületei közül pedig az anyagi büntetőjogra.

Az Alkotmánybíróság vonatkozó határozatait elsősorban alapjog-dogmatikai módszerrel elemzem. Ennek segítségével nemcsak a jogtételek feltárására és rendszerezésére törekedtem, hanem megkíséreltem megoldást adni az alkotmánybírósági gyakorlatban feltehetően felmerülő kérdésekre is.⁴ A testület a vizsgált időszakban még csak a kezdeti lépéseket tette meg új hatáskörének⁵ gyakorlása során. A tanulmány tárgyát képező határozatok azonban – az Alkotmánybíróság esetjogi ítélkezésének lényegénél fogva – komoly szerepet játszhatnak majd a későbbi gyakorlat formálásában.

II. A *nullum crimen elv* a büntetőjogban

A *nullum crimen / nulla poena sine lege* elv teljes tartalmában – a feudális korszak önkényére és jogbizonytalanságára adott válaszként – a felvilágosodás korában fejlődött ki filozófiai és jogirodalmi munkákban.⁶

Az alapelvből a következő tilalmak vezethetők le:

- a súlyosabb büntető törvény visszaható hatályának tilalma (*nullum crimen/nulla poena sine lege praevia*),
- a határozatlan büntető törvény tilalma (*nullum crimen/nulla poena sine lege certa*),
- a büntethetőséget alapító vagy a büntetőjogi szankciót megalapozó (szigorító) bírói jog tilalma (*nullum crimen/nulla poena sine lege scripta*),
- a büntethetőséget kiterjesztő vagy a szankciót megalapozó (szigorító) analógia tilalma (*nullum crimen/ nulla poena sine lege stricta*).⁷

Nagy Ferenc szerint ezen tilalmak közül „az első kettő elsősorban a törvényhozót köti, míg a másik kettő a bírót”.⁸ Ebből a körültekintő megfogalmazásból viszont az is megállapítható, hogy az alapelv a súlyosabb büntető törvény visszaható hatályának tilalma tekintetében a jogalkalmazót is köti.⁹

A *nullum crimen / nulla poena sine lege* elv a jogalkotó és jogalkalmazó felé irányuló legfontosabb kihatásait a következő táblázatban tekintem át:

⁴ JAKAB ANDRÁS: Az alkotmány kommentárjának feladata. In: Az Alkotmány kommentárja I–II (szerk.: Jakab András). Második, javított, bővített kiadás. Századvég, Budapest, 2009. 35. p. [89], 50. p. [138].

⁵ Vö. IV.2. cím.

⁶ Ld. pl. ROXIN, CLAUDIUS: Strafrecht Allgemeiner Teil. Band I. Beck, München, 1997. 99. p.; NAGY FERENC: A magyar büntetőjog általános része. Korona, Budapest, 2004. 61. p.

⁷ NAGY FERENC: A magyar büntetőjog általános része. HVG–ORAC, Budapest, 2008. 47. p.

⁸ NAGY 2008, 47. p.

⁹ KIS NORBERT: Az anyagi büntetőjog alapelvei. In: Büntetőjog I. Általános rész. Alapismeretek a közgazgatási szakemberek számára. Dialog-Campus, Budapest–Pécs, 2013. 32. p.

1. sz. táblázat

<i>jogalkotó felé</i>	<i>jogalkalmazó felé</i>
határozatlan büntető törvény tilalma	büntető jog specifikus értelmezési korlátozások
az elkövetőre kedvezőtlenebb büntető törvény visszaható hatályának tilalma	az elkövetőre kedvezőtlenebb büntető törvény visszaható hatályú alkalmazásának tilalma
–	az elkövetőre kedvezőtlenebb bírói jog tilalma
–	az elkövetőre kedvezőtlenebb analógia tilalma

III. Szabályozási előzmények: az Alkotmány időszakában

1. Az *nullum crimen* elv az Alkotmányban

Az 1949. évi XX. törvény (Alkotmány) eredeti szövegváltozata az „állampolgárok jogai és kötelességei”¹⁰ között nem nevesítette a *nullum crimen sine lege* elvét. Ennek alkotmányos garanciaként való megjelenése (más alapjogokhoz hasonlóan) a rendszerváltáshoz köthető.¹¹ Az 1989. évi XXXI. törvény 34. §-a iktatta az „alapvető jogok és kötelességek” közé azt a rendelkezést, amely alapján „senkit nem lehet bűnösnek nyilvánítani és büntetéssel sújtani olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog szerint nem volt bűncselekmény”.¹² Az Alkotmány 57. § (4) bekezdésében szereplő fenti rendelkezés szövegét a 2007. évi CLXVII. törvény 1. §-a módosította,¹³ ami azonban a magyar jogon alapuló büntetendőség – tanulmányunk témája tekintetében lényeges – kérdése tekintetében nem jelentett változást.

2. Az Alkotmánybíróság hatásköre

Az Alkotmánybíróság hatáskörébe az Alkotmány és az 1989. évi XXXII. törvény (1989. évi Abtv.) alapján a jogszabályok alkotmányellenességének előzetes és utólagos normakontroll körében való vizsgálata tartozott. Az utólagos normakontrollt bárki kezdeményezhette (ez volt az ún. *actio popularis*), illetve arra bírói kezdeményezés, illetve az ún. régi alkotmányjogi panasz alapján is volt lehetőség.¹⁴

¹⁰ Eredetileg VII. Fejezet.

¹¹ SZOMORA ZSOLT: Alkotmány és büntető jog. A büntető jogalkalmazás alkotmányosságának egyes kérdései. Pólay, Szeged, 2015. 14. p.

¹² Alkotmány 57. § (4) bek. Hatályos 1989. október 23. napjától 2009. november 30. napjáig.

¹³ Ennek alapján „[s]enkit nem lehet bűnösnek nyilvánítani és büntetéssel sújtani olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog vagy – a határozatok kölcsönös elismerése elvének érvényesülése céljából az Európai Unió jogi aktusai által meghatározott körben, az alapvető jogok lényeges tartalmát nem korlátozva – a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség létrehozásában közreműködő más állam joga szerint nem volt bűncselekmény”. Hatályos 2009. december 1. napjától. Elemzésére lásd CHRONOWSKI NÓRA: Nullum crimen sine EU? Rendészeti Szemle 2008/4, 39–60. pp.

¹⁴ 1989. évi Abtv. 37., 38., illetve 48. §.

A testület „következetes gyakorlata szerint az [1989. évi] Abtv. vonatkozó rendelkezéseire figyelemmel az Alkotmánybíróságnak nincs [azaz akkoriban nem volt] hatásköre a jogalkalmazási gyakorlat alkotmányossági vizsgálatára; eljárásának önmagában a bírói jogértelmezés nem lehet[ett] tárgya. [...] Következésképpen annak manifesztálódott termékeire, a konkrét eseti döntések »megsemmisítésére« sem terjed[t] ki a [testület] hatásköre”.¹⁵

Ez azonban nem jelentette azt, hogy az Alkotmánybíróság a büntető jogszabályok alkotmányosságának vizsgálata során nem volt tekintettel a bírói gyakorlatra. A testület szerint például a hűtlen kezelés tényállása – többek között – azért felelt meg a jogbiztonság követelményének, mivel az abban szereplő fogalmi elemek „már egy évszázada kidolgozottak, s ehhez stabil, nagyszámú eseti döntésben megnyilvánuló bírói gyakorlat áll a jogalkalmazó rendelkezésére”.¹⁶

3. A garancia tartalma és az Alkotmánybíróság hatáskörei

Az Alkotmány 57. § (4) bekezdése – bár erre a rendelkezés szövege közvetlenül nem utalt – a magyar jogalkotót is kötötte. A bűnösnek nyilvánítást és a büntetéssel sújtást ugyan elsősorban a jogalkalmazók végzik, de ennek tilalmában (*argumentum a minore ad maius*) nyilvánvalóan benne volt az is, hogy a jogalkotó sem alkothat olyan törvényt, amely alapján a jogalkalmazók (tömegesen) visszaható hatállyal bűnösnek nyilváníthatnak, illetve büntetéssel sújthatnak valakit.

Ezt az Alkotmánybíróság egyik határozatában sem mondta ki expliciten, de ilyen értelmezést követett már az 11/1992. (III. 5.) AB határozat is. Ez ugyanis alkotmányellenesnek nyilvánított egy Országgyűlés által már elfogadott (az elkövetőre kedvezőtlenebb elévülési szabályok visszaható hatályú alkalmazását előíró) törvénymódosítást. Márpedig egy törvény csak akkor ütközhet az Alkotmány 57. § (4) bekezdésébe, ha utóbbit úgy értelmezzük, hogy nemcsak a jogalkalmazó, hanem a jogalkotó vonatkozásában is érvényes tilalmat fogalmaz meg.

Az Alkotmány úgy fogalmazott, hogy „[s]enkit nem lehet bűnösnek nyilvánítani és büntetéssel sújtani”, ami kifejezetten egy jogalkalmazói hatáskör gyakorlásának tilalmát jelentette. Ebből eredően az Alkotmánybíróság szerint „csak az elkövetéskor hatályos törvény szerint lehet elítélni (bűnösnek nyilvánítani) és megbüntetni (büntetéssel sújtani). Ezt követeli meg az Alkotmány 57. § (4) bekezdése [...]”. A bíróság az elkövetéskor hatályos törvény szerint bírálja el a bűncselekményt (állapítja meg a büntetőjogi felelősséget, nyilvánít bűnössé, ítélt el), a büntetést is eszerint szabja ki, kivéve, ha új törvény lépett hatályba, amely enyhébb elbírálást tesz lehetővé, vagy a cselekmény már nem bűncselekmény, és így nem büntetendő. Ezt követeli meg a visszaható hatály tilalmát magában foglaló jogbiztonság elve (előre láthatóság, kiszámíthatóság), amely a jogállamiságból folyik”.¹⁷ Ezek a megállapítások viszont csak *obiter dictum* jellegűek lehet-

¹⁵ Így pl. 1012/B/2008. AB határozat, Indokolás III.5. pont, 144/B/2003. AB határozat, Indokolás 5. pont, 1164/B/2007. AB végzés, 273/D/2003. AB végzés, ABH 2004, 2097., 1435/D/2007. AB végzés Indokolás 2. pont, 1164/B/2007. AB végzés.

¹⁶ 481/B/1999. AB határozat, Indokolás III.2.5. pont.

¹⁷ 11/1992. (III. 5.) AB határozat, ABH 1992, 77, 87.

tek, hiszen az Alkotmány 57. § (4) bekezdésének jogalkalmazók általi megsértése az Alkotmánybíróság előtt – tekintettel annak hatáskörére – nem volt érvényesíthető.¹⁸

Az alkotmányos garancia tartalmát és az Alkotmánybíróság kapcsolódó hatásköreit az 1989 és 2011 közötti időszakban a következő táblázat szemlélteti:

2. sz. táblázat

	a visszaható hatályú jogalkotás	a visszaható hatályú jogalkalmazás
Alkotmány 57. § (4) bekezdés alapján ...	tilos [AB értelmezés alapján]	tilos
az alkotmányos rendelkezés sérelmét az AB ...	vizsgálhatja	nem vizsgálhatja

IV. Hatályos jogunk szabályozása

1. Az Alaptörvény rendelkezése

Az Alaptörvény garanciális rendelkezése – legalábbis a magyar jogon alapuló büntetendőség tekintetében – a korábbival azonos tartalmú. A XXVIII. cikk (4) bekezdése alapján ugyanis „senki nem nyilvánítható bűnösnek, és nem sújtható büntetéssel olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog [...] szerint nem volt bűncselekmény”.¹⁹

2. Az Alkotmánybíróság hatáskörei

Az Alaptörvény, majd az annak alapján megszületett új alkotmánybírósági törvény (2011. évi CLI. törvény, Abtv.) jelentősen átalakította az Alkotmánybíróság hatásköreit. Egyfelől „megszüntette a bárki által érintettség nélkül kezdeményezhető absztrakt utólagos normakontrollt (az ún. *actio popularis*), másfelől viszont az alkotmányjogi panasz új fajtájának [...] a bevezetésével megnyitotta a lehetőséget a bírói döntések alkotmányossági felülvizsgálata előtt”.²⁰

¹⁸ HOLLÁN MIKLÓS: A nullum crimen elve – a (4) bekezdés magyarázata. In: Az Alkotmány kommentárja I–II (szerk.: Jakab András). Második, javított, bővített kiadás. Századvég, Budapest, 2009. 2010–2011., 2065. p. 284. msz.

¹⁹ Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bek.

²⁰ PACZOLAY PÉTER: Az Alkotmánybíróság alkotmányvédő szerepéről. Alkotmánybírósági Szemle 2014/1, 105–110. pp. A büntetőjogi vonatkozású hatáskörökre átfogóan lásd SÁNDOR LÉNÁRD: Az alkotmányjogi panaszok szerepe a büntetőügyekben. Alkotmánybírósági Szemle 2013/1, 99–108. pp.

2.1. Az alkotmányjogi panaszok: az új hatáskör

Az Alkotmánybíróság egyrészt kifejezetten erre irányuló az Abtv. 27. §-a alapján előterjesztett alkotmányjogi panasz alapján vizsgálhatja a bírói döntések alkotmányosságát.²¹ Másrészt a testület jogszabály Alaptörvénnyel való ellentétének megállapítására irányuló, az Abtv. 26. § (1) bekezdése alapján előterjesztett alkotmányjogi panasz alapján indult eljárásban is vizsgálhatja a bírói döntés alkotmányosságát.²²

2.2. Az utólagos normakontroll indítványok alkotmányjogi panasszá „alakítása”

Az Abtv. alapján az *actio popularis* keretében 2012. január 1. napja előtt benyújtott utólagos normakontroll indítványt át lehetett alakítani alkotmányjogi panasszá. Mivel azonban az átmeneti rendelkezés erre az Abtv. „26. §-ában foglalt feltételek fennállása esetén” adott lehetőséget,²³ „kimenetként” kizárólag az alkotmányjogi panasz azon változata jöhetett szóba, amely jogszabály Alaptörvénnyel való ellentétének megállapítására irányult.

A büntető jogszabály elleni utólagos normakontroll indítványokat tehát a testület nem alakíthatta át a bírói döntés elleni az Abtv. 27. §-ában meghatározott feltételeknek megfelelő alkotmányjogi panasszá. Amint ugyanis azt Alkotmánybíróság (ugyan egy polgári ügyben, de elvi érrel) megállapította „a törvényalkotó az Abtv. hatályba lépése (2012. január 1-je) előtt már jogerősen lezárt bírósági eljárások tekintetében nem kívánta megnyitni a valódi [azaz az Abtv. 27. §-a szerinti] alkotmányjogi panasz lehetőségét”.²⁴

Ha az utólagos normakontroll indítványt az előzőek szerint a büntető jogszabály elleni alkotmányjogi panasszá alakítják át, akkor az Abtv. nem ad lehetőséget arra, hogy a testület a bírói döntés alkotmányosságát is megvizsgálja (vagy annak vizsgálatára áttérjen). Erre ugyanis csak az Abtv. „26. § alapján indítványozott eljárás” keretében van lehetőség, arra önmagában az Abtv. 26. §-ában foglalt feltételek fennállása nem elegendő.

3. A büntető bírósági döntések vizsgálata a visszaható hatályú jogalkalmazás alaptörvényi tilalmának fényében

Az Alkotmánybíróság hatásköreinek átalakulására figyelemmel jelentősen kibővült az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdéséből eredő azon tilalmak köre, amelyek megsértését az Alkotmánybíróság vizsgálhatja. Így a testület gyakorlatában – többek között – megjelenhet annak vizsgálata, hogy a bírói döntés a súlyosabb büntető törvény visszaható hatályú alkalmazásának tilalmába ütközik.

²¹ Abtv. 27. §.

²² Abtv. 28. § (2) bek.

²³ Abtv. 71. § (3) bek.

²⁴ 3072/2012. (VII. 26.) AB végzés, Indokolás [11].

3.1. Csempészet, illetve jövedékkel visszaélés (valamint az 1/1999. BJE alkalmazása) kapcsán

A visszaható hatályú büntetőjogi jogalkalmazás kérdése is felmerül azon büntető kapcsán, amelyben megállapított tényállás szerint az V. r. vádlott (az I. r. vádlott rábírására) 2005. december 11. napján 12 üveg magyar zárjegy nélküli krémlikőrt és összesen 19.450 karton magyar adójegy nélküli cigarettát hozott be vámvizsgálat nélkül Romániából Magyarországra. A Békés Megyei Bíróság az elkövetéskor hatályos büntető törvényt alkalmazva a vádlottakat (többek között) az 1978. évi Btk. 312. §-a (1) bekezdésének a) pontjában meghatározott és a (2) bekezdés c) pontja szerint minősülő felbujtóként elkövetett csempészet büntette miatt mondta ki bűnösnek.²⁵

A Szegedi Ítéltábla szerint az elsőfokú bíróság a vádiratban foglalt cselekményt tévesen minősítette csempészet büntettének. Annak megvalósítását követően ugyanis „2007. január 1. napjával Románia az Európai Unió tagjává vált. Márpedig az Európai Közösség Tanácsa által elfogadott a közösségi Vámkódex létrehozásáról szóló 2913/92/EGK rendelet 3. Cikk (1) bekezdése szerint mind a Magyar Köztársaság, mind Románia területe közösségi vámterület, amelyből következően a Románia területén lévő áruk elvesztették a nem közösségi áru, tehát a vámáru jellegüket. A rendelet 4. Cikk 7. pontja szerinti közösségi áruk pedig vámteher nélkül továbbíthatók, s ezáltal a csempészet elkövetési tárgyai nem lehetnek”. Így „Románia uniós csatlakozása folytán a vádlottak a csempészet bűncselekménye miatt már nem vonhatók felelősségre”. Az ítéltábla szerint „a magyar zárjegy és adójegy nélküli jövedéki termékeknek az országba való behozatalával a vádlottak cselekménye a jövedékkel visszaélés bűncselekményének megállapítására alkalmas[,] amely az elkövetés és az elbírálás idején is ugyanúgy volt büntetendő”, de ez a bűncselekmény „nem kerülhetett az ítéletben az elkövetéskor megállapításra” látszólagos halmazatra tekintettel. Az ítéltábla szerint viszont egy „cselekményt csakis akkor lehet valamilyen bűncselekménynek minősíteni, ha az a cselekmény kimeríti az adott bűncselekmény törvényi tényállási elemeit az elkövetéskor és az elbíráláskor is”. Így „tekintettel arra, hogy a csempészet bűncselekményét az elbíráláskor már nem lehet megállapítani a tényállásbeli esetben, ezért a másodfokú bíróság a vádlottak cselekményét a [z 1978. évi] Btk. 311. § (1) bekezdésébe ütköző, de a (3) bekezdés a) pontja szerint minősülő jövedékkel visszaélés büntettének minősítette.”²⁶

Az ügyben felülvizsgálati eljárásban eljáró Legfelsőbb Bíróság előtt a II. r. vádlott védője azt az álláspontját fejtette ki, hogy az 1978. évi „Btk. 2. §-ának azon értelmezés felel meg, hogy a cselekmény az elkövetéskor hatályos jogszabályok szerinti csempészet büntettét már nem valósítja meg, ugyanakkor jövedékkel visszaélés büntettének, mivel ez a szigorúbb büntetőtörvény visszaható hatályát eredményezné, nem értékelhető”.²⁷

A Legfelsőbb Bíróság szerint „az ítéltábla a [z 1978. évi] Btk. 2. §-ára és az 1/1999. BJE határozatra volt figyelemmel, amikor megállapította, hogy Románia Európai Unióhoz csatlakozása folytán a vádlottak csempészet bűncselekménye miatt már nem vonhatók felelősségre, mivel az uniós országokba tartozó áruk közösségi áruk, ezért csempé-

²⁵ Békés Megyei Bíróság 12.B.279/2007/74.

²⁶ Szegedi Ítéltábla Bf.II.8/2009/9.

²⁷ Legf.Bír.Bhar.I.390/2009. – BH 2010. 236. – EH 2010 2119.

szet tárgyai nem lehetnek”. Az ítéletábra a Legfelsőbb Bíróság szerint „a bírói gyakorlatnak megfelelően (BH 1997/431. szám) vizsgálta, hogy cselekményük megvalósított-e más olyan bűncselekményt, amely az elkövetéskor és jelenleg is bűncselekmény. A jövedékkal visszaélés bűncselekménye a Btk. elkövetéskor és elbírálás idején hatályos rendelkezései szerint is büntetendő volt. A vádlottak azon cselekménye pedig, amellyel zárjegy és adójegy nélküli jövedéki termékeket hoztak be és szállítottak, a jövedékkal visszaélés bűncselekményének megállapítására alkalmas. Ehhez képest, jóllehet az elbírálás idején a cselekmény csempészetként nem büntethető, ez nem akadály a bűnösség jövedékkal visszaélésben való kimondásának. Egyébként is, amennyiben a csempészet büntetendő lenne, úgy az (látszólagos) halmazatot alkotna a jövedékkal visszaéléssel, és a specialitás elvének alkalmazása zárná ki a jövedékkal visszaélés halmazati megállapítását. Azzal viszont, hogy az elbírálás idején a csempészet már nem büntetendő, elhárul az akadály a jövedékkal visszaélés megállapíthatóságával kapcsolatban”. Mivel pedig az 1978. évi „Btk. 311. §-a szerinti jövedékkal visszaélés büntette tekintetében az elkövetéskori és a másodfokú elbírálás idején hatályos törvényi rendelkezések azonosak voltak, az sem merülhet fel, hogy a cselekmény jövedékkal visszaéléskénti minősítése a[z 1978. évi] Btk. 2. §-ával ellentétes lenne. Ez a jogi helyzet a harmadfokú elbírálás idejére sem változott meg”.²⁸

A jogirodalomban ennek kapcsán arra mutattak rá, hogy az ítéletábra az 1/1999. BJE alkalmazásával a vádlottakat „súlyosabb bűncselekményben mondta ki bűnösnek, mint amilyenért az elkövetés idején [...] felelt[ek] volna”.²⁹ Márpedig „a vádlott jogállami kezelet között nem kerülhet olyan helyzetbe, hogy az időmúlás [és a keretkitöltő norma változása] miatt a büntetőjogi felelőssége a súlyosabb cselekményért kerüljön megállapításra”. Az ügyben az 1978. évi Btk. 2. §-a de facto a vádlott terhére, *in peius* érvényesült, ami elfogadhatatlan. A „szigorúbb büntetőtörvénynek” ugyanis „visszaható ereje nem lehet”.³⁰

Az Alkotmánybíróság a jogegységi határozat vizsgálatára irányuló utólagos normakontroll indítványt hatáskör hiányában visszautasította, azt tehát nem alakította át a jogegységi határozat elleni alkotmányjogi panasszá.³¹ A testület a bírói döntés alaptörvényellenességét sem vizsgálta, amire egyébként akkor sem lett volna lehetősége, ha a jogegységi határozat elleni utólagos normakontroll indítványt mégis alkotmányjogi panasszá alakította volna át.³²

Ha viszont 2012. január 1. napja után terjesztenek elő alkotmányjogi panaszt az 1/1999. BJE, illetve az azt alkalmazó konkrét döntések ellen, akkor az Alkotmánybíróságnak már módja lenne az érdemi vizsgálatra.³³ Így viszont a jogtudomány részéről érdemes megvizsgálni azt a kérdést, hogy a fenti felsőbbbírói döntésekben kifejezésre jutó jogtételek alkalmazása sérti-e az Alaptörvényt.

²⁸ Legf. Bír. Bhar. I. 390/2009. – BH 2010. 236. – EH 2010 2119.

²⁹ GELLÉR BALÁZS: A büntető törvény hatálya. In: Belovics Ervin – Gellér Balázs – Nagy Ferenc – Tóth Mihály: Büntetőjog I. A 2012. évi C. törvény alapján. HVG-ORAC, Budapest, 2012. 152. p.

³⁰ CSOMÓS TAMÁS: Az új Btk. időbeli hatályra vonatkozó rendelkezései a gyakorló jogász szemével. Magyar Jog 2014/1, 34. p.

³¹ 3023/2012. (VI. 21.) AB végzés, Indokolás [1]–[2], [7]–[8]. E tanulmányomban nincs módon vizsgálni ennek az álláspontnak a megalapozottságát, illetve a Lévy Miklós ezzel szemben érvelő különvéleményét. Uo., [11]–[14].

³² Vö. IV.2.2. cím.

³³ Vö. IV.2.1. cím.

A 1/1999. BJE alapján amennyiben a büntető törvény „keretét kitöltő jogszabályi rendelkezésekben a bűncselekmény elkövetése után olyan mérvű változás következik be, amely a kötelezettség megszüntetésével vagy a tilalom feloldásával az addigi büntetőjogi védelmet megszünteti, e változás [...] a[z 1978. évi] Btk. 2. §-ának második mondatára figyelemmel az elbíráláskor hatályban lévő büntetőjogi szabályozás visszaható hatályú alkalmazását alapozza meg”.³⁴

A jogegységi határozatban használt „alapozza meg” kifejezés alapján felmerülhet, hogy a keretkitöltő norma változása esetén az elbíráláskor hatályos büntetőtörvény visszaható hatályú alkalmazása csak lehetőség, nem pedig automatizmus. Ennek alapján a keretkitöltő norma a büntetőjogi védelem tárgyát megszüntető változásának sincs önmagában visszaható ereje, hanem csak akkor, ha a büntetőtörvény olyan változását eredményezi, amely alapján a cselekmény az elbíráláskor nem bűncselekmény. Márpedig a vizsgált ügyben a cselekmény az új büntető törvény szerint bűncselekmény (mégpedig jövedékkel visszaélés), attól függetlenül, hogy a csempészet tényállásának keretkitöltő jogszabálya megváltozott.

Az 1/1999. BJE indokolása viszont az automatikus kihatás elismerését támasztja alá, hiszen a rendelkező résznél erőteljesebben úgy fogalmaz, hogy amennyiben „a keretkitöltő rendelkezésekben olyan mértékű változás következett be, amely a kötelezettség megszüntetésével vagy a tilalom feloldásával az eddigi büntetőjogi védelmet megszüntette, ez már [...] a büntetőtörvény megváltozásának tekintendő. Ezért az ilyen tartalmú rendelkezésnek visszaható ereje van.”³⁵

Az indokolás ezen része azonban dogmatikailag hibás, mivel nem veszi figyelembe, hogy még a büntetőtörvény megváltozásának sincs mindig visszaható hatálya. Így pl. az elbíráláskor hatályos törvény alkalmazása nem kedvezőbb az elkövetőre, ha pl. a látszólagos alaki halmazatban előtérbe lépő olyan törvényi tényállást helyeznek hatályon kívül, amelynek büntetési tétele kisebb. Ha viszont a büntetőtörvény megváltozásának nincs minden esetben visszaható hatálya, akkor nem járhat automatikusan ilyen hatással a keretkitöltő norma (az egyik tényállás vonatkozásában a büntetőjogi védelmet megszüntető) változása sem.

Az 1/1999. BJE iránymutatását tehát úgy kell értelmezni, hogy a keretkitöltő szabályozás változása csak akkor alkalmazható visszaható hatállyal, ha az kihat a cselekmény bűncselekményi minőségére is. Ha viszont a keretkitöltő szabályozás módosulása csak egyik törvényi tényállás vonatkozásában releváns, míg a cselekmény egy másik büntető rendelkezés alapján továbbra is bűncselekményt képez, akkor az időbeli hatály általános szabályai szerint meg kell vizsgálni, hogy melyik törvény alapján való elbírálás vezet enyhébb megítéléshez.

Ezzel szemben a Szegedi Ítélőtábla és a Legfelsőbb Bíróság úgy értelmezte az 1978. évi Btk. 2. §-át, illetve az 1/1999. BJE-t, ami az elkövető számára kedvezőtlen büntetőjogi szabályozás visszaható hatályú alkalmazásához vezetett. Amennyiben pedig 2012. január 1. napját követően más ügyekben (akár más bűncselekmények viszonylatában) a

³⁴ 1/1999 BJE, rendelkező rész. A jogegységi határozat foglalkozik a „meghatározott időre szóló jogszabályok” kérdésével is, amelyet e tanulmányban nem tárgyalok.

³⁵ 1/1999. BJE, Indokolás.

bíróságok hasonlóan döntenek, akkor döntésüket – mivel az Alaptörvény XXVIII. (4) bekezdésébe ütközik – az Alkotmánybíróságnak meg kell semmisítenie.

3.2. Jogosulatlan gazdaság előny megszerzése, illetve költségvetési csalás

A visszaható hatályú büntetőjogi jogalkalmazás tilalma kapcsán jelentős azon büntető ügy is, amelyben a Gyulai Járási Ügyészség 2013. június 27-én jogosulatlan gazdaság előny megszerzése miatt emelt vádat a későbbi indítványozóval szemben. Az ügyészség a 2013. november 4-én megtartott első tárgyaláson a bűncselekmény minősítése tekintetében a vádat a jogosulatlan gazdaság előny megszerzésének büntettéről [1978. évi Btk. 288. § (2) bek.] „az időközben hatálybalépett [...] [büntető kódex] alapján [...] költségvetési csalás büntettére [Btk. 396. § (7) bekezdés] módosította”.³⁶

A Gyulai Járásbíróság a vádlott bűnösségét költségvetési csalásban állapította meg, ezen a minősítésen a másodfokú bíróság sem változtatott. A Kúria az indítványozó felülvizsgálati indítványát 2016. február 2-án kelt Bfv.I.1512/2015/6. számú végzésében elutasította és az elsőfokú, valamint a másodfokú ítéletet hatályában fenntartotta.³⁷

Az indítványozó szerint „a támadott bírósági határozatok a[z Alaptörvény] XXVIII. cikk (4) bekezdésében rögzített nullum crimen sine lege elvébe ütköznek”, mivel „a nyomozás során a gyanúsítás közlésekor, továbbá a [...] vádiratban a jogosulatlan gazdasági előny megszerzésének büntettével vádolták, amely törvényi tényállást már aze-lőtt hatályon kívül helyezték, mielőtt a büntetőeljárás a bírósági szakaszba jutott volna. Az eljáró bíróságok ennek következtében az első tárgyaláson bejelentett ügyési vád-módosítás alapján – az elkövetés idején még hatályban nem lévő – költségvetési csalás büntette miatt állapították meg a bűnösségét. Az indítványozó kifejtette, hogy a hatályos Btk.-nak nincs olyan rendelkezése, amely szerint a jogosulatlan gazdasági előny meg-szerzése néven szabályozott törvényi tényállás helyébe a költségvetési csalás büntette lép, vagy annak szabályait kell alkalmazni. Ennek következtében az eljáró bíróságok olyan cselekmény miatt ítélték el, amely az elkövetés idején nem létezett, így megsértet-ték a nullum crimen sine lege elvét”.³⁸

Az előadó alkotmánybíró „a panasz befogadásáról szóló döntés helyett [...] a panasz egy részének érdemi elbírálását tartalmazó határozat-tervezetet terjesztett elő, amely a bírói döntést érdemben befolyásoló alaptörvény-ellenesség kérdését vizsgálja meg”.³⁹ Az Alkotmánybíróság ezzel hallgatólagosan és a határozat érdemi részében kifejezet-ten⁴⁰ megerősítette, hogy a visszaható hatályú büntetőjogi jogalkalmazás tilalma az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdésének védelmi körébe tartozik (és így az Alkot-mánybíróság által vizsgálható). Még akkor is, ha az érdemi elbírálás során a testület nem éppen szerencsés módon csak a „visszaható hatályú jogalkotás” tilalmát vizsgálta.⁴¹

Nem tartom viszont szerencsésnek, hogy az Alkotmánybíróság egyáltalán érdemben vizsgálta az indítvány azon részeit, amelyek szerint a vádirati minősítés ellentétes lehet

³⁶ 3046/2017. (III. 20.) AB határozat, Indokolás [2].

³⁷ 3046/2017. (III. 20.) AB határozat, Indokolás [4]–[6].

³⁸ 3046/2017. (III. 20.) AB határozat, Indokolás [7]–[8].

³⁹ 3046/2017. (III. 20.) AB határozat, Indokolás [30].

⁴⁰ 3046/2017. (III. 20.) AB határozat, Indokolás [36].

⁴¹ 3046/2017. (III. 20.) AB határozat, Indokolás [42].

az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdésével. Az alkotmányos garancia a bűnösnek nyilvánítás vagy büntetéssel sújtás ellen biztosít védelmet, amibe a megvádolás nem tartozik bele.⁴² Az Alkotmánybíróság „a bírói döntés megsemmisítése esetén megsemmisítheti a döntéssel felülvizsgált más [...] hatósági döntéseket is”,⁴³ de a vádirat semmiképpen sem tekinthető a bírósági döntéssel „felülvizsgált” hatósági döntésnek.

Az Alkotmánybíróság tanácsa az alkotmányjogi panaszt az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdése vonatkozásában nem tartotta megalapozottnak. Ennek kapcsán „az Alkotmánybíróság [...] áttekintette azt, hogy a jogosulatlan gazdasági előny megszerzése és a költségvetési csalás büntette az alkotmányjogi panasszal érintett törvényi tényállási rész szövege tekintetében a releváns időszakban hogyan változott”.⁴⁴ Az 1978. évi „Btk., a 2011. évi LXIII. törvény, valamint a hatályos Btk. szövegéből és a törvények indokolásából” az Alkotmánybíróság szerint „egyértelműen megállapítható, hogy az alapul szolgáló büntetőeljárásban elbírált cselekménynek az elkövetése és az elbírálása idején a törvényhozó ugyanazt az elkövetési magatartást egyaránt bűncselekménynek nyilvánította, és kizárólag a törvényi tényállás elnevezése, illetve a Btk. rendszerében elfoglalt helye változott. A költségvetési csalás büntetése büntetési tétele öt év szabadságvesztésről [2011. évi LXIII. törvény 2. §-ával módosított régi Btk. 310. § (7) bekezdés] három év szabadságvesztésre [hatályos Btk. 396. § (7) bekezdés] módosult és az indítványozó által elkövetett cselekmény elkövetése miatt az ügyészség ezt a rövidebb tartamú szabadságvesztéssel fenyegetett – a törvényi tényállásba foglalt – bűncselekmény elkövetése miatt módosította a vád jogi minősítését. A bíróságok pedig ezen – rövidebb tartamú szabadságvesztéssel fenyegetett – bűncselekmény elkövetése miatt alapították meg a halmazat részeként, a vádlott büntetőjogi felelősségét”.⁴⁵

Az „Alkotmánybíróság álláspontja szerint mindezekből kitűnik, hogy a visszaható hatályú jogalkotás tilalmának sérelme nem merülhet fel, hiszen az indítványozó magatartása az elkövetésétől kezdve a büntetőeljárás végéig a büntető törvénykönyvben szabályozott büntetendő cselekménynek minősült, és a hatályos törvény azt enyhébben rendeli büntetni. Másrészt a [z 1978. évi] Btk.-ban és a [...] Btk. 2. §-ban megfogalmazott elvet érvényesítette az ügyészség és a bíróság is”, amelynek alapján [...] Ha a cselekmény elbírálásakor hatályban levő új büntető törvény szerint a cselekmény már nem bűncselekmény, vagy enyhébben bírálandó el, akkor az új törvényt kell alkalmazni” [...]. A nullum crimen sine lege elve tehát nem sérült”.⁴⁶

A 3046/2017. (III. 20.) AB határozat tehát két fontos jogtételt rögzített az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdés alkalmazásával kapcsolatban, amelyek feltehetően gyakori hivatkozások tárgyát képezik majd testület jövőbeli határozataiban. Így

- az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdését nem sérti az enyhébb büntetőtörvény visszaható hatályú alkalmazása, ami a Btk. 2. § (2) bekezdés alapján a bíróságok kötelezettsége;

⁴² Már az Alkotmány tekintetében így HOLLÁN 2009, 2070. p. [310.]

⁴³ Abtv. 43. § (4) bek.

⁴⁴ 3046/2017. (III. 20.) AB határozat, Indokolás [37], illetve részleteiben [38]–[40].

⁴⁵ 3046/2017. (III. 20.) AB határozat, Indokolás [41].

⁴⁶ 3046/2017. (III. 20.) AB határozat, Indokolás [42].

- amennyiben pedig az enyhébb büntető törvény visszaható hatályú alkalmazására kerül sor, akkor az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdése nem követeli meg, hogy az elkövetőt olyan elnevezésű bűncselekmény miatt mondják ki bűnösnek, amely az elkövetéskor hatályban volt.⁴⁷

Az Alkotmánybíróság határozata példaszerűen gondosan derítette fel az alapjogi probléma büntető jogi hátterét. Ebben a vonatkozásban az egyetlen – korántsem ügyszó, de mégis kifogásolható – hiányosság a határozat azon (feltehetően az indítványozótól átvett⁴⁸) megállapítása, hogy a vádirati minősítés „téves”.⁴⁹ A vádirati minősítés valójában nem volt törvénysértő, amikor 2013. június 27-én az elkövetéskor hatályos törvényben szereplő jogosulatlan gazdasági előny megszerzése miatt emeltek vádat. A 2013. július 1. napján hatályba lépő Btk. volt ugyanis az a jogszabály, amely – amint az a határozatból is kiderül⁵⁰ – a bűncselekmény büntetési tételének felső határát öt év szabadságvesztésről három év szabadságvesztésre csökkentette. A vád alá helyezéskor hatályos büntető törvény [2011. évi LXIII. törvénnyel módosított 1978. évi Btk.] viszont az elkövetéskor hatályossal azonos büntetési tételt tartalmazott. Márpedig az 1978. évi Btk. 2. §-a szerint az elbíráláskor – jelen esetben a vádemeléskor⁵¹ – hatályos törvény csak akkor alkalmazható, ha enyhébb.

V. Összegzés

Az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdése vonatkozásában az Alkotmánybíróság – hatáskörének részbeni kibővülésére tekintettel – a *nullum crimen sine lege* elv olyan aspektusait is érdemben vizsgálhatja, amelyekre korábban (2012. január 1. napját megelőzően) nem volt lehetősége. Ezek közé tartozik a súlyosabb törvény visszaható hatályú alkalmazásának tilalma is.

Az Alkotmánybíróság kimondta, hogy az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdése megengedi, hogy – az enyhébb büntető törvény visszaható hatályú alkalmazása esetén – az elkövetőt más elnevezésű bűncselekmény miatt mondják ki bűnösnek, mint amely az elkövetéskor hatályban volt {3046/2017. (III. 20.) AB határozat, Indokolás [36]}.

A bírói gyakorlatban volt már korábban is példa a büntető törvény időbeli hatályával kapcsolatos 1/1999. BJE olyan értelmezésére, amely alapján a keretkitöltő jogszabály változására figyelemmel végső soron súlyosabb bűncselekményben mondták ki bűnösnek a vádlottakat, mint amilyenért az elkövetés idején feleltek volna (BH 2010. 236., il-

⁴⁷ Érdemes ezt összevetni ezt az IV.3.1. címben ismertetett ügyben kifejtett – ezzel homlokegyenest ellentétes – bírósági érvelésekkel.

⁴⁸ 3046/2017. (III. 20.) AB határozat, Indokolás [10].

⁴⁹ 3046/2017. (III. 20.) AB határozat, Indokolás [33].

⁵⁰ 3046/2017. (III. 20.) AB határozat, Indokolás [40].

⁵¹ Az „ügyésznek mint jogalkalmazó szervnek a vádirat benyújtásakor állást kell foglalnia abban a kérdésben, hogy a vádirati minősítés során a cselekmény elbírálásakor vagy az elkövetéskor hatályos jogszabályt kell alkalmazni. Az ügyész szempontjából az elbírálás ideje a vádemelés időpontja, miután ekkor ő az ügy ura” (Pécsi Ítéletábrla Bkk.I.60/2014/2. – ÍH 2014. 44.).

letve EH 2010. 2119. számon közzétett döntés). Ez a bírósági jogértelmezés azonban nemcsak az 1978. évi Btk. rendelkezéseinek nem felelt meg, de az Alkotmány 57. § (4) bekezdésével [és az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdésével] is ellentétes volt. Ennek megállapítására azonban a testületnek a 2012. január 1. napját megelőzően indult alkotmánybírósági eljárásokban nem volt hatásköre. Ha azonban más ügyekben a büntető bíróságok ilyen jogértelmezést követnének, akkor az ezt sérelmező 2012. január 1. napját követően előterjesztett alkotmányjogi panaszokat az Alkotmánybíróságnak el kell bírálnia, a támadott bírósági döntéseket pedig az Alaptörvény XXVIII. cikk. (4) bekezdésébe ütközésre tekintettel meg kell semmisítenie.